

Dictionnaire de la civilisation phénicienne et punique. [b.m.w.] 1992 ss. XXII + 502 + XVI plansz. Brepols.

W tej samej serii słowników encyklopedycznych, co omówiony wyżej *Słownik biblijny*, zasłużone wydawnictwo Brepols (Turnhout w Belgii) opublikowało dawno oczekiwany *Słownik cywilizacji fenickiej i punickiej*. Jest on absolutną nowością w literaturze światowej, gdy chodzi o wydawnictwa naukowe i popularno-naukowe. Po raz pierwszy pojawia się dzieło typu słownikowego, obejmujące swym zakresem całą cywilizację fenicką i jej przedłużenie w świecie punickim aż do zmięczenia starożytności. Ten bogato ilustrowany i ubogacony licznymi mapami leksykon stanowi konieczne uzupełnienie istniejących od dawna encyklopedii świata biblijnego i klasycznego. Jeśli jednak zawiera on wiele haseł wspólnych z tamtymi opracowaniami, to bynajmniej ich nie powiela. Zajmuje się bowiem realiami świata fenickiego i punickiego, znanymi ze źródeł pisanych i z wykopalisk. Zakresem swoim obejmuje ten *Słownik* kulturę materialną i duchową, związaną z tą cywilizacją, której tak wiele zawdzięczamy. Grecki mit o porwaniu Europy zawiera głęboką prawdę historyczną. Była to córka króla Tyru, a siostra Kadmosa, któremu Grecy zawdzięczają wiele „wynalazków” zwłaszcza pismo. Już Herodot widział w tym podaniu wyraz przekonania o rozlicznych kontaktach pomiędzy cywilizacją fenicką i helleńską.

Słownik w licznych artykułach ukazuje kierunki ekspansji fenickiej w Europie. Zawiera również biogramy uczonych, często biblistów, którzy przyczynili się do rozwoju studiów fenickich. Hasła sformułowane są w sposób dostępny nie tylko specjalistom. Problemy dyskusyjne przedstawiają autorzy w sposób otwarty, nie narzucając swojej opinii czytelnikom. Wyważone starannie sądy specjalistów świadczą o odpowiedzialności

ci za słowo i ukazują, jak nowe odkrycia stawiają przed nauką ciągle nowe pytania. Podziwu godna jest szybkość informacji i uwzględnienie najnowszej literatury przedmiotu: książka uwzględnia stan badań z lat 1988/89.

Pomimo wielkiej różnorodności haseł, *Słownik* stanowi zwartą całość. Jest to zasługa naczelnego redaktora, prof. Edwarda Lipińskiego z Katolickiego Uniwersytetu w Leuven. Polski uczony, doktor Papieskiego Instytutu Biblijnego, od roku 1962 przebywa w Belgii, utrzymując jednak stały kontakt z nauką polską. Od dawna jest cenionym w świecie orientalistą, specjalizującym się w filologii semickiej. Autor niezliczonych publikacji i redaktor prac zbiorowych, dał się tym razem poznać jako najbardziej kompetentny kierownik licznego zespołu uczonych, zajmujących się studiami fenickimi i punickimi. Wykaz autorów *Słownika* (s. VII) obejmuje 87 nazwisk, z czego blisko jedną trzecią stanowią kobiety (feminizacja nauk humanistycznych). Redaktor potrafił zgromadzić do współpracy w tym pionierskim dziele najlepszych specjalistów europejskich i nie tylko. Są wśród nich nazwiska zasłużone dla filologii biblijnej, jak F. Israel, A. Lemaire czy W. Röellig, jest dyrektor Centrum Studiów nad Cywilizacją Fenicką i Punicką Uniwersytetu Rzymskiego, P. Xella, czy wreszcie kierowniczka Francuskiej Misji Archeologicznej w Ras Szamra-Ugarit, M. Yon. Środowisko polskie reprezentuje prof. Jerzy Kolendo, autor ważnego hasła o romanizacji kultury punickiej.

Bibliściów zainteresują artykuły dotyczące kontaktów pomiędzy światem biblijnym a fenickim. Bogaty materiał archeologiczny ostatnich lat pozwala w nowym świetle spojrzeć na religię fenicką, a także zidentyfikować pewne nazwy etniczne czy toponimy. Tytułem przykładu podaję garść haseł ważnych dla studiów nad Starym Testamentem: Adonis, Araméens, Ashera, Dagan/Dagon, El, Elisha, Gaza, Girgish, Hiram, Israel et Juda, Jérusalem, Kitîm, Kush, Libye, Molk, Ophir, Qedesh, Sacrifices, Sarepta, Tarshish, Tophet, Traités. Ich treść świadczy o doskonałej znajomości problemów egzegetycznych i historycznych Biblii. Jak się bowiem okazuje, autorem tych haseł, podobnie jak większości artykułów problemowych, jest redaktor naczelny całego przedsięwzięcia. Oto nieco dalszych przykładów ważnych i przekrojowych haseł, które opracował E. Lipiński: Afrique, Alimentation, Alphabet, Auteurs classique, Chronologie, Chypre, Ecriture, Egée, Epigraphie, Fouilles, Guerre, Inscriptions, Langue, Royauté, Théologie, Toponymie, Urbanisme... Bardzo cenne są etymologie imion własnych, zwykle w słownikach pomijane lub przestarzałe. Tymczasem imiona teoforyczne stanowią bezcenne źródło wiadomości o religii starożytnej.

Ogromną pomocą dla czytelnika jest blisko 400 ilustracji w tekście oraz 16 kolorowych plansz załączonych na końcu niezwykle starannie wydanego tomu. Piękny papier, wyraźny druk, wreszcie staranna oprawa książki to zasługa renomowanej firmy wydawniczej Brepols. Należałoby życzyć polskim wydawcom tak udanych pod każdym względem dzieł.

Obydwa słowniki można nabyć, wraz z całą serią najnowszych wydawnictw qumrańskich, za pośrednictwem The Enigma Press (ul. Borsucza 3/58 30-408 Kraków).

Ks. Antoni Tronina